

לדופקי בתשובה

בס"ד
עשיק פר' יתרו
שנת תשי"ע לפ"ק
שנה ח'
[כל הזכויות שבויות]

הערות הארות יתקבלו בתשרי
אצל העורך הר"ר שלמה זרד קליין
מס' הפקס' 00442071836956
07727197313

המורל: חברת "גידול תורה"
ש"י בימ"ד דחסידי בעלזא
ק"ל (ד.ר) לונדון י"ד
בנשיות: ק"ק מרן אדמ"ר שליט"א

שאלה. אבל חצי זית משבעת המינים וחצי זית מפרי אילן שאינה משבעת המינים, האם מברך ברכת על העץ או ברכת בורא נפשות.

תשובה. מברך ברכת בורא נפשות. אבל אם אכל חצי זית מפרי אחד דשבעת המינים וחצי זית מפרי אחר דשבעת המינים מצטרפים יחד לברך על העץ.

במג"א (ריש סי' ר"י) "אכל חצי זית משבעת מינין וחצי זית אחר מברך אחריון בורא נפשות רבות". והו"ד בשו"ע"ר ובמשנ"ב (סק"א).

ויל"ע אם דין זה הוא גם באכל פרי העץ דאף שאינה משבעת המינים מ"מ גם זה נכלל בברכת על העץ כמבואר בשו"ע סי' ר"ח (סי"ג), ועי' שו"ת ארץ צבי (ח"א סי' כ"ט) שכותב בזה"ל: "ודכירנא בהיותי בקודש פנימה אצל האי סבא קדישא כ"ק אדומ"ר רבינו הגדול בעל אגלי טל וצוקל"ל"ל נסתפק אם אכל חצי זית תפוחים וחצי זית מז' מינים אם יברך בו"ג כדברי מג"א הנ"ל או יברך מעין שלש כיון דבדיעבד גם תפוחים נפטרים במעין שלש, ולא פשטה.

ויען אמר לפני הספק הורשה לי לדון לפניו ז"ל בקרקע ונלע"ד לפי הנ"ל דיברך בו"ג דבשלמא בו"ג ל"ח לבטלה אפי' ז' מינים אע"ג דאינו י"ח מ"מ מי שאינו בקי לברך מעין ג' צריך לברך בו"ג כנ"ל משא"כ מי שאכל תפוחים ואינו בקי לברך בו"ג ודאי אסור לו לברך מעין שלש דבו"ג ליכא רק ברוך אתה ה' בהתחלה ולא בסוף לשיטת ש"ס דילן וכ"פ בשו"ע סי' ר"ז משא"כ במעין שלש יש בה פתיחה בשם ומלכות וחתימה בשם וכשאומר במקום שלא חייבוהו חז"ל הוי ברכה לבטלה אך כשאוכל גם מז' מינים דהותר לו לברך מעין שלש ממילא גם התפוחים נפטרים דיש בכלל מאתיים מנה אבל כשלא אכל רק חז"ל תפוחים וחז"ל מז' מינים לא חל עליו חיוב מעין ג' ואסור לו לברך משא"כ בו"ג מותר לו לברך דאפי' על ז' המינים ל"ח לבטלה כנ"ל כנלע"ד" עכ"ל וע"ש עוד. ועי' עוד בס' מחשבת חיים (סי' מ"ג). וכפ' החיד"א בספרו טוב עין (סי' י"ח אות ג"ה) ובכפ' החיים (סק"ג) ודלא כהחסד לאברהם (סימן ר"י) וכ"פ בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' ק"ע).

וכ"ז כשהחצי זית האחר לא הי' מז' המינים, אבל אם אכל חצי זית רימון וחצי זית תאנים ששניהם פרי העץ מז' המינים, מצטרפים לברך אחריהם ברכת מעין ג', וכמבואר במג"א ובמשנ"ב (שם).

שאלה. אבל חצי זית מפרי שמברכין אחריו על העץ, וחצי זית ממין שמברכין לאחריו על המחיה, איזה ברכה אחרונה יברך.

תשובה. נחלקו הפוסקים בזה, י"א שיברך ברכת בורא נפשות, וי"א שיברך מעין ג', אך לא ביארו אם יזכיר שניהם או רק אחד, וצע"ג למעשה.

כתב הקיצור שו"ע (סי' נ"א אות ד'): נ"ל אם אכל כחצי זית מפירות שמברכין לאחריהן על העץ וכחצי זית ממין שמברכין לאחריו על המחיה או כחצי זית פת (דהשתא אין כאן שום מין שברכה אחרונה שלו בורא נפשות רבות מ"מ) מברך לאחריהן בורא נפשות רבות, עכ"ד. וכ"פ הבן איש חי (פר' מסעי אות ה') הובא דבריו בכפ' החיים (סי' ר"י סק"ד) וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ג סי' ל"ט סק"ז).

אמנם בסדר ברכות הנהנין להשו"ע"ר (פ"ח ס"ו) פוסק לברך ברכת מעין שלש, וכ"ה בסידור דרך החיים (דיני ברה"ט סכ"ו). וכן דייק בס' שערי ברכה (ואיערבאך – ברכות סי' כ"ו) מדברי המשנ"ב ע"ש.

שאלה. הנוגע בגרביים האם צריך ליטול ידיו.

תשובה. אין צריך ליטול ידיו, ורק אם יש שם זיעה צריך ליטול ידיו. [וע"ע עוד דיעות בפנים התשובה].

הפוסקים המחייבים

בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' ב') נשאל בדבר הנוגע בגרביים האם צריך ליטול ידיו, וכתב דיש לחקור דמה שחייבו נט"י על הנוגע במגעלים, מאיזה טעם הוי טומאה זו לטמא את הידים ולהצריך נט"י, האם משום שדורך ברגלו על הארץ, והארץ היא מטונפת ביטנוף ולכלוך וכדומה, או הדין נותן דדוקא במגעלים וסנדלים שהולך בהם על הארץ בזה יצטרך הנוגע בהם ליטול ידיו, אבל בגרביים שנוגע ברגליו ואינו הולך בהם על הארץ, יהיה מותר ליגע בהם אך אם הטעם שצריך ליטול ידיו בנוגע ברגליו הוא משום שנוגעים ברגלים שהוא מקום טינוף וזיעה, א"כ אדרבה יש להחמיר יותר בנוגע בגרביים, שהם נוגעים ברגל ממש, להצריך נט"י. והסיק דיש להחמיר גם בנוגע בגרביים להצריך נט"י, יען א"א שלא יהלך בהם לפעמים על הארץ, ע"ש. וע"ש שכן שמע שהגאון יעב"ץ הוזהר ע"ז שצריך ליטול הידים כשנוגע בגרביים, וכ"כ גם בספרו כף החיים (סי' ח' סכ"ח), וכ"כ בפתח הדביר (סי' ד' סק"ח), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' ט' סוף אות ג') בשם החזון איש, ושו"ת יין הטוב (סי' יג עמ' נד).

הפוסקים הפוטרים

מאיךד מצינו להאשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש (סי' ד' ס"ח) שכותב בהקל בנגיעת הפומקאות דעיקר חשש של וזהמא הוא במגעל שמיחוד לילך בו על הארץ, משא"כ בפומקאות שהולכים בהם רק לעיתים רחוקות על הארץ, ע"ש. וכ"כ בערוך השלחן (סי' ד' סכ"א) הדפושט פומקאות מרגליו א"צ נטילה דהם כשארי בגדים, ע"כ.

יש שכתבו להחמיר ממידת חסידות

בכפ' החיים (סופר – סי' ד' סקע"ב) כותב בשם ספר מעשה רוקח (הובא גם בשו"ת לב חיים הנ"ל) וז"ל: על ענין השירויאס שהם הבתי רגלים שהם תפורים עם אנפילאות, שאלתי את פי המורה הר"ר אברהם יצחקי נר"ו, מה דינם בענין הנגיעה אם צריך נט"י, והשיב לי שטוב ונכון הוא להחמיר בדבר, אלא שראה מי שמיקל בדבר, ע"כ. ואני ראיתי להרב המורה החסיד שהיה נוהר הרבה בדבר עכ"ל. וכתב ע"ז הכפ' החיים משמע מדבריו דאינו אלא מידת חסידות, אבל מדינא אין צריך, וכן שמעתי מפי ידידנו הרה"ג רי"ח טוב (בעל בן איש חי) שאמר דמדינא אין צריך ליהזר בנגיעת בתי רגלים שקורין בערבי ג'וראב, עכ"ל.

לחלק בין אם יש בה זיעה או לא

והנה אף אם נקל שלא ליטול הידים אם נגע בפומקאות, מ"מ אם יש בה זיעה צריך ליטול ידיו ככל זיעה שבמקום מכוסה שצריך ליטול ידיו, וכן כותב בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' א' אות ד-ה) שכל שנגע בגרביים ואין בהם זיעה וזהמא דאין צריך ליטול ידיו, וממילא כשיש שם זיעה צריך ליטול ידיו, וכ"כ בבית ברוך (ח"א כלל ב' סקל"ט), בס' ברכת שמים – ווייס (ח"א הע' שלו) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' ד'). ועי' גם בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"א תשובה יב) שהנוגע בחלק הגרביים שבתוך הנעל שמצוי שם זיעה צריך ליטול ידיו, וביאר דאף שאין דין הגרביים כנעלים שהנוגע בהם יצטרך נט"י, מ"מ הנוגע במקום שיש זיעה מכוסה כיון שיש שם וזהמא צריך נטילה.

וכבר מבואר כן בביאור הלכה סי' קס"ד (ד"ה שיש בהם מלמולי זיעה) וז"ל: נראה שנכון ליהזר מליגע אפילו באיזה בגד שידוע שיש שם הרבה זיעה כגון בצד התחתון של הכובע המונח על הראש שיש שם הרבה זיעה מן השער, עכ"ל. [וע"ע בהליכות שלמה פ"ב סי"ז ובהערות נכדיו].

אלא שלא מבואר בדבריהם איזה מין יזכיר בהברכה, ומסתפק בזה בקצות השלחן (סי' נ"ט בדה"ש י"א) וז"ל: וצ"ע איזה ברכה יברך על זה, דאם יברך על העץ וכו' זה לא שייך לפת כלל ועל המחיה לא שייך לו' המינים, ובמג"א סי' ר"י שהוא מקור הדין לא נזכר אופן זה כלל, ואם הי' אומר שעל חצי זית פת וחצי זית מה' מיני דגן יברך על המחיה אתי שפיר אבל לצרף פת עם ז' המינים זה אינו מובן, ואם לומר שיברך מעין ג' ויזכיר שניהם על המחיה ועל העץ לפי שע"י הצירוף חל שם אכילה ע"ז ונתחייב לברך הברכה שלהם והיינו מעין ג' ואע"פ שמוזכר זה בפנ"ע וזה בפנ"ע מ"מ רק ברכה אחת הוא מברך ושפיר דמי, כל כי האי הו"ל לאדמו"ר ז"ל לפרושי וצ"ע ג, ובקישו"ע כ' דכה"ג יברך בנ"ר, עכ"ד.

ולכן למעשה צ"ע ג האיד לנהוג, והנה הגרשו"א הקשה על דברי הקיצור שו"ע מה יועיל בזה שיברך בור"ג סוף סוף הוא חייב בברכה מעין שלוש אלא דאנחנו לא יודעים איך להתחיל ואיך לסיים, אך האיד נפטור אותו בברכת בורא נפשות, כן הביא תלמידו הגרי"י גויבירט בקובץ מוריה (קב) בשמו. והוא סיים שם מעצמו דלפ"ז לפי דעת הגרשו"א, יש לברך ברכה מעין שלוש, ובתחלה יאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ וכו'. אך בס' ועלהו לא יבול (עמ"פ רפ"ג) הביא תשו' הגרשו"א אויערבאך זצ"ל שכותב להכריע לומר רק על הפירות, כי גם חטה ותבואה נקראים פירות, כדתנן פירות חו"ל שבאו לארץ לענין חלה, ועכ"פ זה נכלל בתנובת השדה, עכ"ל.

ומאיך מדבריו בתיקונים ומילואים לשש"כ (פנ"ד הע' ע"א) נראה שנוטה לדעת הקיצור שו"ע, וכן בס' הליכות שלמה על מועדים (ח"ב פי"ב הע' 39) הביאו דפוס כשנסבה השיחה בין הגרשו"א ליבלח"ט הגרי"ש אלישיב שליט"א בענינים אלו, הסכימה דעת שניהם דדברי הקצ"ע עם כי מחודשים הם מ"מ יש לקבלם ע"כ.

שאלה. א) האם מותר לעשות מלאכות בשבת ע"י קטנים ביותר, וכגון שנכבה האור האם מותר להעמידו אצל המתג כדי שידליקנה וכל כיוצ"ב.

ב) קטן המשחק בדבר מוקצה או שעושה מאליו שאר איסור מאיזה גיל צריכין להפרישו.

תשובה.

[א]. אסור לעשות שום מלאכה בשבת ע"י תינוק ואפילו תינוק בן יומו. וגם אסור להחזיקו אצל מתג השמל וכדומה כדי שידלקנה משום דכיון דהגדול מסייעו הרי הוא כאילו הוא עושה המלאכה. אבל מותר ליישב תינוק שאינו מבין ענין שבת אצל מתג השמל כדי שמאליו ידליק הנר, אם אין הגדול מסייעו כלל.

[ב]. גדר תינוק שמבין ענין שבת הוא, כשאומרים לו שדבר זה אסור לעשות בשבת, והוא יבין כך גם לשבוע הבא, והיינו שאינו עושהו רק משום שצוהו עכשיו שלא לעשות כך, אלא מבין קצת שדבר זה אסור לעשות בשבת. ובדרך כלל זהו בתינוק בן ג'–ד' שנים, ותלוי בכל תינוק לפום חורפיה.

[ג]. קטן המשחק במוקצה וכדומה, אזי אם הוא בגיל שמבין ענין שבת, צריכין להפרישו, אבל בפחות מזה אין שום איסור להניחו לשחק בכך.

חיוב חינוך לקטן באיסורים דאורייתא ובדרבנן, במ"ע ובל"ת

מבואר בשו"ע (סי' שמ"ג) דאב מצווה להפריש את בנו אפי' מאיסורין דרבנן. אמנם חילוק יש בין מ"ע ל"לית דבמ"ע חיוב החינוך הוא ככל דבר כקידוש וכיוצ"ב והיינו בתינוק שמבין ענין שבת. אבל ב"לית חיוב החינוך הוא מוקדם יותר והיינו כל שהתינוק הוא בר הבנה קצת שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול,

אזי מחוייב כבר להפרישו שלא יעבור על ל"ת. ובתינוק שאינו בר הבנה כלל אזי אין אביו מצווה למנעו בעל כרחו, אבל אסור להאכילו בידיים ואפי' בתינוק בן יומו. כ"ז מבואר במג"א ובמשנ"ב (סק"ג) ע"ש, ולדעת השו"ע הרב (סעי' ו') מותר לעשות על ידו איסור דרבנן באקראי בעלמא לצורך מצוה. [וע"ע אריכות בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ק"ד) ובשו"ת באר משה ח"ו סי' י"ח י"ט].

להעמיד תינוק אצל מתג השמל

ולפי המתבאר יוצא דאסור לעשות שום איסור ע"י קטן, אולם בקטן שאינו מבין ענין שבת [ע"י בסמוך השיעור בזה] מותר להעמידו אצל מתג החשמל כדי שידליקנה מאליו, וכמבואר בשו"ע הרב (סעי' י') וז"ל: מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו ואפילו אם ידוע שיעשה בהם [מלאכה] כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת כמ"ש בס' ש"מ אף על פי שהתינוק יאכלנה בודאי כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו אין צריך להפרישו כמו שנתבאר למעשה רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק, עכ"ל. ומקור הדברים במג"א.

אמנם כפי המתבאר אסור לאביו לסייעו ואפילו במקצת, ולכן אסור להחזיק הקטן כדי שיוכל להגיע להמתג, וכן כתבו בשו"ת חקי חיים (ח"ד סי' ע"ו) ובשו"ת נשמת שבת (סי' ת"פ) דאף להסוברים בעלמא מסייע אין בו ממש היינו משום שהאחר יכול לעשותו כולו משא"כ בכה"ג שמבלעדו אי אפשר במציאות להמלאכה שתיעשה שהתינוק אינו יכול להגיע להכתור בכה"ג מסייע יש בו ממש, ע"ש עוד. ורק מותר ליישבו אצל המתג וישב שם לבדו, ואז אם מדליק, מדליק, וע"י גם בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' קכ"א) שמתיר בכה"ג, וע"י גם שו"ת פלגי מים (סי' כ"ב).

בחיוב ל"ת השיעור כשמבין ענין שבת

והנה כפי שכתבנו למעלה, השיעור לענין ל"ת הוא בתינוק שמבין ענין שבת, ולכן אם תינוק כזה שמבין ענין שבת משחק בדבר מוקצה או שעושה שאר איסורים, צריך אביו להפרישו מזה. אבל אם אינו מבין ענין שבת אין שום איסור להניחו בזה, ורק אם עשאו על דעת אביו צריכין להפרישו מזה וכמבואר בשו"ע סי' של"ד (סעי' כ"ה) ובמשנ"ב שם (סקס"ד) בשם התוספות, ושם מירי בכיבוי שהוא דרבנן שהרי אין צריך לגופה.

מהו השיעור של מבין ענין שבת

ולענין מהו השיעור של מבין ענין שבת מצינו בדברי הפוסקים כמה שיעורים בזה, ויעוי' ביעב"ץ (במגדול עוז) שכותב דלתינוק בריא השיעור ד' שנים, ולכחוש השיעור הוא ה' שנים. ובשו"ת חונת הלב (חיו"ד סי' ט') ממציא סימוכין לדבריו. וכן יוצא מדברי ספר חסידים (סי' תתס"ד) דקטן בן ד' שנים אם יש לו דעת להבחין שלא יחלל שבת או מחוייב אביו לחנכו על כך, וכע"ז ע"י גם בב"ה (סי' של"ד סוד"ה א"י).

אכן באמת לא ניתן לקבוע מסמרות בזה דיש קטן שמבין קודם ויש קטן שמבין מאוחר. ויפה הגדיר זאת בס' חידושים וביאורים (או"ח סי' י"ח) דהיינו קטן שמבין שדבר זה אסור בעצמותו וידע לפרוש מדבר זה אף בפעם אחרת, אבל קטן שמבין כשאומרים לו עכשיו שדבר זה אסור לו לעשות ולא יעשנו אבל לא ידע לפרוש מזה בפעם אחרת לא שייך בו חינוך. וכתב בנשמת שבת (סי' ת"ג) דהכי דייק לשון "לפרוש" פי' שיפרוש מדבר זה גם להבא. וכן מדייק בשו"ת חקרי לב (סי' ע' ד"ה והנה ראיתי) מדברי המהר"ם ב"ב שכ' דתינוק שידוע להבחין ע"ש.

וכיוצ"ב כותב בס' שערי חיים (חינוך לנער פ"א אות מ"ח) שהגיל בזה כשמבין שדבר זה הוא איסור וע"כ הוא צריך לפרוש מזה, נמצא שפורש מחמת האיסור לא כשפורש מחמת שמתירא מהגערה אבל עדיין אינו מבין שיש בזה ענין של איסור, וכ"ה באו נדברו (ח"ו סי' נ"ז).

ועפ"י רוב כשהתינוק הוא בגיל שלוש הרי הוא בכלל זה, ולכן כל שהתינוק הוא בגיל שלוש יש להפרישו מל"ת אפילו דרבנן, וכ"כ בברית עולם (דיני אמירה לנכרי סי' כ"ב אות ו') בשו"ת נשמת שבת (שם) ובס' הטיפול בתינוק בשבת ויו"ט (פ"י"ז). אכן כאמור זהו בדרך כלל אבל באמת הדבר תלוי בכל תינוק לפום חורפיה.